

Martin Janků

Doc. JUDr. Martin Janků, CSc., ústav práva a sociologie, PEF VŠZ
Zemědělská 5, 613 00 Brno

Anotace:

Článek se zabývá otázkami týkajícími se řízení zemědělských družstev po transformaci podle Transformačního zákona z roku 1992. Problémy, před kterými většina družstev stojí, se týkají vlastnických vztahů členů družstva ve spojení s účastí při rozhodování o fundamentálních otázkách družstva. Jsou navrhována možná řešení, např. koncepce duální role družstev - jako členské komunity na jedné straně a družstevního podniku na straně druhé.

Summary:

The paper deals with questions concerning the management of agricultural co-operatives in the after the so-called cooperative transformation due to the Transformation Act of 1992. The problems the most of the cooperatives are facing with concerns the proprietorial relation of the co-operative members in connection with the participation in the fundamental questions of the co-operative management. Some possible solutions are proposed i.a. a conception of the dual role of co-operatives - as the members community on the one side and as the co-operative enterprise on the other side.

Klíčová slova:

vlastnická participace, družstevní podnik, hlasovací právo členů, právo na informace

Key Words:

owners participation, cooperative enterprise, members right of members, right to obtain informations

Rozptýlenost vlastnických vztahů v přetransformovaných zemědělských družstvech x1) s převahou vlastníků s více či méně specifickými zdroji, obtížněji uplatnitelnými (v některých případech zcela neuplatnitelnými) jinde, volá po vyřešení vnitrodružstevních vztahů spoluúčasti členů na řízení poněkud jiným způsobem, než jak tomu je u většiny zemědělských družstev v západních zemích s vyspělou družstevní tradicí. Spíše než přejímání jejich zkušenost - které se mohou ukázat často jako pouze omezeně použitelné - musíme hledat poněkud odlišné přístupy. Ve svém příspěvku bych se chtěl zabývat možnostmi vyřešení

vlastnické participace členů na řízení družstva z pohledu rozlišování mezi družstvem jako společností (či společenstvem) a družstevním podnikem. x2) Nejprve nutno ovšem předeslat, že naše právní úprava z tohoto pohledu není jednoznačná.

Obchodní zákoník sice družstvo charakterizuje jako společnost (společenství), avšak ne již jako podnik, nýbrž pouze jako "subjekt založený k podnikání". Fakticky také v uplynulých desetiletích rozlišování družstva jako podniku a jako společenstva členů u většiny našich družstev - a především pak družstev zemědělských, zaniklo. Formulace obchodního zákoníku, kladoucí vedle sebe jak podnikání, tak zajišťování různých potřeb členů družstva, nicméně umožňuje pojmání podniku družstva v uvedeném slova smyslu (a obdobně, jak je pojmán v některých jiných zemích, kupř. v SRN či v Rakousku). Tím se otvírá jistá možnost řešení participace členů družstva na řízení s využitím jejich spoluvlastnické motivace.

Výše uvedené rozlišování zajišťuje nezávislé rozhodování družstva jako společenství členů o jeho nejzávažnějších otázkách, včetně rozhodování o tom, kdo (event. v jaké právní formě) bude řídit družstevní podnik, kontrolu činnosti podniku a jeho hodnocení včetně rozdělování výsledků jeho činnosti. K družstvu jako společnosti se soustřeďují práva a povinnosti členů, jejich prostřednictvím členové rovněž uplatňují své právo spolurozhodovat hlasováním na členské schůzi o zásadních otázkách podniku družstva a podílet se na výsledcích jeho činnosti - včetně stanovení pravidel pro tuto oblast vztahů členů a družstva. Orgány družstva vymezené v obchodním zákoníku je možno chápat především jako orgány družstva - společenství členů.

Družstvo jako podnik (resp. družstevní podnik) vyvíjí činnost na základě majetku družstva a jeho členů a v souladu s jeho rozhodnutími jako společnosti., Členové v postavení pracovníků družstevního podniku mohou v tomto pracovat s uplatněním všech progresivních metod, jimiž se vyznačuje participativní přístup k vedení podniků. Vlastní řízení činnosti podniku - oblast operativní - je však plně v rukou týmu profesionálních manažerů družstevního podniku, respektujícího při své řídicí činnosti rozhodnutí družstva jako společnosti.

Družstvo jako společenství členů má ovšem legitimaci k řízení podniku družstva nejen proto, že se rozhodlo pro jeho zřízení, ale zejména proto, že členové družstva sdružují kapitálové prostředky ve formě základního jmění družstva, resp. jeho podniku. Rozlišování mezi družstvem - společenstvím členů a družstvem - podnikem tedy úzce souvisí se znovuzavedením majetkové účasti členů na činnosti družstva.

Vyjdeme-li z koncepce rozdělení funkcí družstva na družstvo - společenství členů a družstvo - podnik, je možno se pod tímto zorným úhlem zabývat poněkud hlouběji vztahy existujícími v rámci jakéhosi "silového pole", tvořeného členy, volenými orgány a profesionálními managery v družstvu (tyto vztahy jsou v přetransformovaných družstvech

rozšířeny o čtvrtou složku, již jsou nečlenové družstva - oprávněné osoby s majetkovým podílem na čistém jmění družstva).

Za situace, kdy členové vnášejí do družstva vedle kapitálu i svoji práci, vzniká možnost likvidace některých zájmových střetů, které vznikají zejména v kapitálových obchodních společnostech. Potencionální splývání zájmů vlastníků, zaměstnanců a řídicích pracovníků a jejich koncentrování v jednom subjektu však ještě neznamená, že nebude jeden typ chování, (kupř. zaměstnanecký) dominovat v konkrétních podmínkách nad ostatními typy chování (kupř. nad vlastnickým). Vlastnická participace může být účinným motivačním prostředkem u těch pracovníků, kteří silně pociťují potřebu přímé vazby mezi vlastnictvím a prací, tj. u pracovníků, vázaných v družstvu členským vkladem. Družstevní uspořádání poskytuje příležitost k dosažení určité zájmové rovnováhy, při níž požadavky vlastníků na co nejvyšší zhodnocování vloženého kapitálu a maximalizaci jejich důchodového zisku se nepřičí požadavkům na vysokou pracovní výkonnost a hospodárnost. Takové rovnováhy v zájmech členů družstva lze dosáhnout zejména tehdy, je-li v pravidlech této podnikatelské formy plně uplatněna zásada, že člen se podílí jak na kladných, tak na záporných výsledcích aktivit družstva v poloze důchodové i majetkové. Z uvedeného může vyplývat mj. velký motivační význam ručení členů za závazky družstva, které ovšem de lege lata v naší právní úpravě absentuje (srov. rovněž K l u s o ň, V., 1992).

Vztahy členů družstva k ostatním bodům výše citovaného "silového pole" jsou determinovány rozsahem a zejména stupněm praktického využívání hlasovacího práva členů. Zákonem vymezený rozsah hlasovacího oprávnění využívají členové v rámci hlasování na členské schůzi. Při rozsahu členské základny od několika set do několika tisíc členů narážíme ovšem na problém a k t i v n í h o využívání tohoto práva každým jednotlivým členem této velké skupiny v praxi. Ve větší či menší míře vždy objevíme ve velkých skupinách tohoto druhu tendence k pasivitě jejich členů. Západní autoři hovoří o tomto problému - zkoumaném v analogických podmínkách akciových společností - jako o "problému svobodného jezdce" (free rider problem) (viz. C l a r k, R. C., 1992). Každý člen velké skupiny stojí před pokušením nevyvíjet žádné úsilí, kterým by přispěl k jednání celé skupiny, protože doufá, že ostatní požadovanou práci udělají a on z toho bude mít v každém případě prospěch. Tito členové se tedy budou chovat pasivně, až apaticky, a hlasovat (i v takových otázkách, jako je kupř. volba členů představenstva či přijímání stanov) v podstatě tak, jak jim doporučí vedení.

Odezvy na tento problém, imanentní velkým skupinám, jsou rozdílné. Jedni poukazují na nedostatečně účelné využívání hlasovacího práva a navrhují soubor změn a modifikací, které by dali této demokracii při hlasování smysluplnější podobu. (S m a l l, J., 1979, citováno dle C l a r k, R. C., 1992). Krajní názory pak dokonce tvrdí, že celá instituce hlasování je podvod či pouhá ceremonie určená k tomu, aby moci řídicích orgánů dodala "pozlátko" legitimacy (C h a y e s, E., 1959, citováno dle C l a r k, R. C., 1992). Obě tyto reakce pomíjejí skutečnou hodnotu hlasovacího práva. Tato hodnota souvisí s reálnou možností každého člena

uvedené skupiny vyjádřit se k základním otázkám, souvisejícím s jeho majetkovou účastí a zainteresovaností na dané společnosti. Pro družstvo toto platí o to více, že všichni členové jsou při hlasování rovnoprávné osoby co do počtu hlasů. Při rozhodování o otázkách, o nichž hlasují všichni členové, může být - při uvědomělém přístupu všech či alespoň převážné většiny - hlas každého člena oným "jazýčkem na vahách", který rozhodne o výsledku hlasování.

Problém, související s uplatňováním práv členů, je poskytování potřebných a přiměřených informací o družstvu. I v tomto případě narážíme na absenci jakékoliv právní úpravy v tomto směru. Tato otázka bude tedy řešitelná přístupem, jaký zaujmou volené orgány družstva, zejména představenstvo, k rozsahu a míře informovanosti členské základny, zejména potom zakotvením práva členů na obdržení příslušných informací ve stanovách družstva.

Poznámky k textu:

- x1) Dokladem uvedené roztržitosti je mj. skutečnost, že počet vlastníků zemědělské půdy v České republice činí více než 2 milióny. Celkový, ekonomicky přiměřený počet osob činných v zemědělství v ČR by přitom měl ve střednědobém horizontu dosáhnout cca 250 tisíc (D i v i l a, E., 1992).
- x2) Uvedené rozlišování nalezneme jak v čl. 1 dost. 1 návrhu tzv. eurostanov z roku 1991, tak i kupř. v německém družstevním zákoně.

Literatura:

1. C l a r k, C. R.: Firemní právo, Praha, Victoria Publishing, 1992
2. Č á p, J. - K o n í ř, V.: Družstva a jejich transformace, Praha, SEVT 1992
3. D i v i l a, E.: Privatizace a vlastnická participace zaměstnanců, Praha, EÚ ČSAV, 1992
4. K l u s o ň, V.: Přemítání o družstvech, EKONOM,č. 16, 18, 21, 26 - 1992